DİL ARAŞTIRMALARI
Journal of Language Studies
Yıl: 16, Dönem: 2022/Bahar, Sayı: 30
ISSN 1307-7821 | **e-ISSN** 2757-8003

ARAŞTIRMA MAKALESİ
Research Article

Barak Adı ve Etnotoponimlerden Hareketle Barakların Ana Yurdu Meselesi

The Name “barak” and The matter of Barak's Homeland Based on Ethnotoponyms

İbrahim Şahin
Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir / Türkiye
e-posta ibrahim.sahin@ege.edu.tr
orcid 0000-0002-0167-2568
doi 10.54316/dilarastirmalari.1100706

Atıf
Citation
Şahin, İbrahim (2022). Barak Adı ve Etnotoponimlerden Hareketle Barakların Ana Yurdu Meselesi. *Dil Araştırmaları,* 30: 53-66.

Başvuru
Submitted
08.04.2022

Revizyon
Revised
05.05.2022

Kabul
Accepted
10.05.2022

Çevrimiçi Yayın
Published Online
31.05.2022

ÖZ

Makale, Barak (ve koşutları İt-Barak, Kıl-Barak) kökadının (etnonim) özelleşme sürecini (onimisation) ve bu kökadıyla şekillenmiş toponimlerden hareketle, Barakların anayurdunun neresi olabileceğini ele almaktadır. Malzeme çeşitli ülkelerde hazırlanmış yeradları (toponim) sözlüklerinden ve araştırma eserlerinden derlenmiş; art ve eş zamanlı bir bakış açısıyla incelenmiştir. İnceleme sonucunda, Barakların Kabil (Afganistan), Güney Horasan (İran), Semerkant (Özbekistan), Akmola (Kazakistan), Başkurdistan, Romanya, Kırım, Türkiye ve Rumeli toponimlerde izleri tespit edilmiştir. Barakların, tarihi kaynaklarda bahsedilen “İt Baraklar” ile aynı halk olduğu fikrinden hareketle, anayurtlarının Başkurdistan’ı ve Kuzey Kazakistan’ı içine alan bölge olup sonraki dönemlerde bunlardan bir bölüğün güneye (Semerkant-Kabil-Horasan), bir bölüğün ise batı-güneybatıya (Doğu Avrupa-Kırım-Türkiye-Rumeli) göç ettikleri sonucuna varılmıştır. Makalede, apelyatif nitelikli “barak” sözcüğünün anlamı üzerine de durulmuş; orijinal anlamının “uzun tüylü köpek” olduğu yönündeki yaygın görüşün zaafları dile getirilmiştir. Araştırma sonucunda, sözcüğün asıl anlamının “uzun, sık tüylü” olduğu; içinde kullanıldığı tamlamaların kısalarak adlaşmış sıfata dönüşmesiyle (barak it > barak it > barak ‘uzun tüylü köpek cinsi’) farklı lehçelerde ‘uzun tüylü köpek’, ‘uzun tüylü deve’, ‘uzun tüylü çuha’, ‘uzun tüylü bir kuş cinsi’, ‘uzun tüylü bir bitki’, ‘uzun tüylü at’ vb. anlamlar kazandığı tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle, kökadını (yani Barak/İtbarak) ortaya çıkaran halkın dilinde, tür adı nitelikli “barak”ın ‘uzun tüylü köpek’ anlamına geldiği; buna kaynaklık eden sıfat anlamın (‘uzun tüylü’) ise, ‘büyük’ anlamına gelen “bar” ve addan ad yapan {+ak} ekiyle oluştuğu fikrine ulaşılmıştır. Sonuç olarak kökadının bar + ak ‘uzun tüylü’ > barak it > barak ‘uzun tüylü köpek’ >Barak ‘Baraklar’ şeklinde bir özelleşme süreci geçirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: adbilim, kökadı, kökadbilim, kökadlıyeradı, Barakların ana yurdu, barak sözcüğünün anlamı

ABSTRACT

The article deals with the onimisation process of Barak (and its parallels It-Barak, Kıl-Barak) ethnonym and where the homeland of Baraks could be based on the toponyms shaped by this ethnonym. The material has been compiled from toponym dictionaries prepared and research works carried out in various countries and has been studied from a diachronic and synchronous perspective. As a result of the review, traces of Baraks were found in the toponyms of Kabul (Afghanistan), South Khorasan (Iran), Samarkand (Uzbekistan), Akmola (Kazakhstan), Bashkortostan, Romania, Crimea, Turkey and Rumelia. Based on the idea that the Baraks are the same people as the "It Baraks" mentioned in historical sources, their homeland was the region that included Bashkortostan and Northern Kazakhstan, and in the later periods, a part of them immigrated to the south (Samarkand-Kabil-Khorasan), and a part to the west-southwest (Eastern Europe-Crimea-Turkey-Rumelia). The article also focused on the meaning of the appellative word “barak” and the weaknesses of the common view that the original meaning was "long-haired dog" were expressed. As a result of the research, it has been determined that the original meaning of the word is “long, dense haired”, and as a result of the shortening of the phrases in which it is used and turning it into an adjective pronoun it gained the meaning of (barak it > barak it > barak “long-haired dog breed”) and in different dialects “long-haired dog”, “long-haired camel”, “long-haired broadcloth”, “long-haired bird”, “long-haired plant”, “longhaired horse”, etc. Based on this finding, it has been concluded that, in the language of the people who revealed the ethnonym (i.e. Barak / Itbarak), the word "barak" means 'long-haired dog' and the meaning of the adjective ('long-haired') that is the source of this word was formed with "bar" that means “big” and the suffix +ak (a name-maker from a noun). As a result, it has been concluded that the ethnonym Barak has undergone an onimisation process as bar + ak “longhair” > barak it > barak “long haired dog” > Barak “Baraks”.

Keywords: onomastic, ethnonym, ethnonymy, ethnotoponym, homeland of Baraks, the meaning of the barak

Giriş

Kökadları (etnonimler)[1] ve onların coğrafyadaki izleri olan *kökadlıyeradları* (etnotoponimler) adbilimcil sözvarlığı içinde özel bir değere sahiptir. Kökadı ile onun taşıyıcıları arasındaki ilişkiyi; sözcüğün kökeni, anlamı, özelleşme süreci (onimisation), ad verme geleneğindeki yeri, onların yeradlarındaki (toponimlerdeki) izleri vb. çerçevede ele alan bir adbilim alanı olan kökadbilim (etnonimi) yalnız dilcilik için değil kökadlarıyla ilişkili diğer tüm bilim dalları (tarih, etnografya, arkeoloji, folklor, vb.) için de son derece değerli verileri ortaya koyabilen bir bilim dalıdır. Üstelik araştırma konusu olan kökadının taşıyıcıları tarihte önemli izler bırakmış; haklarında destanlar, efsaneler

[1] Makalede, adbilim ve onun alt kollarına ait kullanılan terimlerin tanım ve imlasında İbrahim Şahin, *Adbilim,* Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015, yayını esas alınmıştır.

söylenmiş ve hâlen aynı isim altında varlığını koruyan bir topluluk ise, bu araştırmalar çok daha ilgi çekici olabilmektedir. "Barak" işte bunlardan biridir.

Türkiye'de Baraklar, bilim çevrelerince daha çok "Barak Türkmenleri" olarak adlandırılır. Bunlar, Türkiye'nin Güney Doğu Bölgesi'nde Kilis, Gaziantep, Nizip (bir kısmı Suriye sınırları içinde) civarında, "Barak Eli" olarak adlandırılan bölgede yaşarlar. Bu tabirin ("Barak Türkmenleri") yerleşmesinde, 1928'den itibaren Gaziantep civarındaki Barakların örf-adetleri, yaşadıkları köyler ve sözlü anlatıları üzerinde derlemeler ve araştırmalar yapan Cahit Tanyol'un etkili olduğu söylenebilir. Cahit Tanyol, Baraklar arasında yaşatılan sözlü şecere bilgisinden, destansı hikâyelerden, göç efsanelerinden hareketle yaptığı değerlendirmede, bunların XVII. yy. sonlarında Horasan bölgesinden önce Erzurum'a sonra Yozgat'a buradan da Gaziantep ve civarına geldiklerini; Beydili boyuna mensup olmakla birlikte bölgedeki diğer Türkmen grupların onları Türkmen saymadıklarını dile getirmektedir (Tanyol 1952; Tanyol 1953; Tanyol 1954). Onların mensubiyetleri konusunda görüş bildiren bir diğer araştırmacı Sümer ise, Barakların Ceridlere mensup bir Türkmen obası olduğunu, nitekim XVII. yy. sonlarında Rakka'ya iskân edilecek Türkmenler arasında bunların da isimlerinin geçtiğini dile getirerek bölgedeki diğer Türkmen gruplarınca Türkmen kabul edilmeyişlerinin sebebini, Barakların bu bölgedeki Beydili boyuna mensup olmamalarına bağlar (1999: 212).

Bu değerlendirmeler bir yana, Barakları, Avrasya'nın oldukça geniş bir coğrafyasında görebilmekteyiz: Örneğin Kırgızların Coru ve Sayak; Özbeklerin Katagan, Koŋurat ve Nurata Türkmenleri arasında, Kazaklar içinde (Karayev 1978: 33; Karatayev 2003: 37); Türkmenlerin Göklen, Yomut boyları içinde (Ataniyazov 1994: 67); Afganistan'da Kabil civarında Barak, Baraki, Barakzoy isimleri altında;[2] hatta Macaristan Kumanları içinde, Demetrius Barag biçiminde (Rásonyi 1969: 86) varlıkları tespit edilmiştir. Bunlar dışında, Nogay coğrafyası yeradları içinde bulunan Sarıbarak ve Kazak tarihinde geçen Akbarak kökadları (Kalkan 2006: 204, 256), Barakların renk sistemine göre kendi içinde Ak-Barak, Sarı-Barak, vs. gibi kollara ayrıldıklarına yönelik (eski kökadlarının bir kısmında görüldüğü gibi) işaretler olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de "Barak Türkmenleri" olarak adlandırılan Baraklar ile Anadolu'nun diğer yörelerinde ve Rumeli bölgesi yeradlarında görülen Barakları birleştirmek; aynı şekilde Türkiye dışında başka coğrafyalarda tesadüf edilen Barak kökadlarını ve yeradlarını bir ve beraber düşünmek *kökadbilim* (etnonimi) bakış açısına uygun düşecektir. İlaveten Türkiye'de, Rumeli'de ve Avrasya coğrafyasının farklı yerlerinde görülen Barak kökadı ve onun izlerini taşıyan yeradları, Oğuznâme (Reşideddin, Ebulgazi Bahadır Han, vb.), Markopolo ve Carpini gibi çeşitli tarihi kaynaklarda geçen ve yoğunlukla İdil nehrinin ötesinde "Karanlıklar Ülkesi"ne yerleştirilen İt-Barak (ya da Kıl-Barak) kökadı ile de bir ve beraber düşünmek gerekmektedir. Nitekim konuyu geniş bir bakış açısından ele alan araştırmacılar, bunları bir ve beraber görmekte tereddüt göstermezler (Ataniyazov 1994: 67; Erzincan 2017: 63) ki bize göre de böyledir. Ancak, Dünya literatüründe hayali

[2] Baraki, Farsça 'Baraklar'; Barakzoy, Peştunca 'Barakoğulları' anlamına gelmektedir. Tarihte bir dönem ülke yönetiminde bulunmuş bu topluluk günümüzde Peştunca konuşmaktadır. Bir kısmı kendini Fars bir kısmı kendilerini Türk kökenli kabul etmektedir. Barakzoylar hakkında şifahi bilgisine başvurduğumuz Aftanistanlı Besmullah Yakobi'ye teşekkür ederim.

bir coğrafyaya (daha çok Çin'in kuzeyinden Avrupa'nun kuzeyine kadar) ve zamana yerleştirilen, 'Köpek Başlılar'ın (Bunların mitolojideki yeri için (bk. Ögel 1993: 185-195; White 1991; İnayet 2013: 335-244; Erzincan 2017). İt-Baraklar ile (dolayısıyla Baraklar) bir ve beraber değerlendirilmesi konusunda ise, bu kanaat geçerli olmayabilir. Zira, kaynaklarda "Köpek Başlılar" somut bir kökadı olarak değil, betimleyici bir ifade olarak çeşitli coğrafyalarda farklı halklar için kullanılabilmektedir (Ögel 1993: 217-219). Nitekim, somut olarak "Köpek Başlı" biçiminde bir yeradına rast gelinmiyor oluşu bunun bir göstergesidir. Buna bağlı olarak elinizdeki makalenin odak noktasını somut bir veriye dayanan *Barak / İt-Barak* kökadı oluşturmaktadır. Çalışmada, elde edilen verilerden hareketle; Baraklar kimdir?, Türkiye'de söylendiği gibi Türkmen midir?, Böylesine geniş bir coğrafyaya yayılmadan önceki ana yurtları neresidir? sorularına cevap aranmıştır.

Bu amaca uygun olarak onomastikten ve bu çerçevede, tarihi kayıtlarda haklarında fazla bilgi bulunmayan toplulukların izlerini sürmede çok işe yarayan, dilcilik ve tarihçilik alanlarını bir araya getiren kökadlıyeradbilim (etnotoponimi) sahasının verilerinden faydalanılmıştır. Çalışma çerçevesinde, kökadlıyeradlarının tespitinde, başta yeradbilimciler tarafından hazırlanmış yeradı sözlükleri olmak üzere, kökadlarına yer veren araştırma eserlerinden, arşiv bilgileriyle oluşmuş yeradı listelerinden faydalanılmış; yeradı sözlükleri bulunmayan bölgelerdeki (Ör. Afganistan, Güney Horasan) malzemenin tespitinde ise Google Earth Pro uygulaması kullanılmıştır.

Bu bulgulara ve değerlendirmelere geçmeden önce, daha önce de bazı araştırmacıların ilgisini çeken "Barak" kökadı (ve koşutları) ile bu adın etimon anlamı üzerinde durmak faydalı olacaktır.

1. Cins Ad (*Apelyatif*) ve Özel Ad (*Onim*) Olarak Barak (İt-Barak / Kıl-Barak) Adı: Anlamı ve Özelleşme Süreci (*Onimisation*)

Divanü Lügati't Türk'te Kaşgarlı Mahmut, "barak" sözcüğünü, 'çok tüylü köpek'; "baraklıg kişi/er" tamlamasını da 'barak soyundan köpeği olan kişi' anlamıyla kaydetmektedir (Kaşgarlı 2006: 377,497,501). Lehçe-i Osmanî'de ise sözcük, 1. Tüylü, soy bir at, 2. Bir nev'i av köpeği, 3. Tatar veya Sibir köpeği, anlamlarıyla anılmaktadır (Ögel 1993: 192). Kaşgarlının sözcüğün anlamına ilişkin verdiği çerçevenin etimoloji sözlüklerine de referans olduğu görülmektedir. Örneğin Doerfer, sözcüğü 'çok tüylü köpek', 'uzun tüylü it' anlamlarıyla anarken (1965: 280), Clauson, sözcüğün asıl anlamının 'uzun tüylü köpek' olduğunu; bazı çağdaş lehçelerde 'orijinal anlamında ve bazen daha genel olarak diğer hayvanlar, kilimler vb. şeyler için de 'tüylü, uzun kıllı' anlamında kullanıldığını ifade etmiştir (1972: 360). Eren de aynı şekilde sözcüğün anlamını "bir tür tüylü av köpeği", "(Yerel ağızlarda da) çok tüylü köpek olarak geçer" açıklamasıyla vermiştir (1999: 39). Tietze de, Clauson'a ve Eren'e benzer şekilde sözcüğü "uzun tüylü köpek" açıklamasıyla vermektedir (2002: 278). Yine Caferoğlu (1961: 6), Rásonyi (1969: 87) gibi söz konusu kökadının anlamını merak eden araştırmacılar da sözcüğün 'uzun tüylü köpek' anlamına geldiğinde birleşmişlerdir. Baraklar konusunu ayrıntılı şekilde ele alan ve bu çerçevede "barak", "Barak" sözcüklerinin anlamıyla da ilgilenen Ögel, "barak" sözcüğünün genel Türkçede 'git-,

var-' anlamına gelen "bar-" sözcüğünden ortaya çıktığını ve 'varan, çok çabuk yürüyen, gezen' demek olduğunu ifade etmektedir. Ögel, fikrine gerekçe olarak kaynaklarda geçen "barak" cinsi köpeğin başlıca özelliklerinden birincisinin çok hızlı koşmaları, ikincisinin çok tüylü olmalarını göstermektedir (1993: 191). Sunulan bu gerekçeden, araştırmacının sözcüğün 'köpek' anlamını dikkate alarak bir etimoloji denemesi yaptığını anlıyoruz. Sümer, *"Barak kelimesinin çok tüylü bir cins köpeğe dendiğini ve şahıs ismi olarak kullanıldığını biliyoruz: Barak Hacib, Barak Han, Barak Reis. Bu oymağın adının da bir şahıstan geldiğinden şüphe edilmez."* diyerek (1999: 212) sözcüğün önce 'uzun tüylü köpek' anlamına geldiğini, sonra kişi adına, buradan da kökadına dönüştüğünü ifade etmiş olmaktadır. Güney Doğu Anadolu'daki Baraklar üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan A. Şahin ise, "Barak" adının 'kurt başı' anlamına geldiğini, diğer Türkmenlere liderlik yaptığı için bu adı aldığı fikrindedir (1962: 5). Ersoy ise, Barak halkının tüylü, kıllı ya da uzun saçlı olmaları dolayısıyla kendilerine bu adın verilmiş olabileceğini ileri sürerek; XVIII. yy.'dan itibaren Osmanlı belgelerinde "Barak" adının kavgacı bir Türkmen boyunun adı olarak geçmesini ve tarihte savaşçı erkeklerin uzun saçlı olmalarını buna delil gösterir. Ersoy, diğer bir görüş olarak da, Barakların şecaat ve mertlikleriyle iftihar ettiklerini, kendilerine "biz boz Barakız" dediklerini ifade ederek "Barak" adının cesaret ve kahramanlığı temsil eden 'kurt başı' veya 'bozkurt' anlamında kullanılmış olabileceği fikrini ileri sürmektedir (2009: 61,62). Erzincan ise, doktora çalışmasında, "Barak" adı üzerine ileri sürülmüş görüşleri sıralamış; bunlar arasında "Barak Türkmenlerinin" adının Oğuznamedeki İt-Barak adından geldiği görüşünün araştırmacılar arasında adeta yok sayıldığını; bu çekingenliğin Oğuznamelerdeki "İt-Barak" imajından kaynaklandığını dile getirerek bunun gereksizliğini vurgulamış ve kökadının 'uzun tüylü bir köpek' adından geldiğini dile getirmiştir (2017: 63,64).

Gerek yukarıda verilen leksik bilgiler ve gerekse köpeğin bazı başka toplumlarda ve kimi Türk halklarında totem kabul edildiğine yönelik bilgiler (Caferoğlu 1961: 1-11; İnayet 2013: 335-344); yine bazı tarihi kaynaklarda, destanlarda, efsanelerde, Barakların köpeğe benzediğine yönelik anlatılar; bunlara ek olarak bazı çağdaş Türk lehçelerinde "barak" sözcüğünün 'köpek' anlamına gelmesi (Ör. Kırım Tatarcasında 'köpek, it'(Gargavets & Useyinov 2002: 113), Türkiye Türkçesinde 'bir cins tüylü av köpeği' (Türkçe Sözlük 2019: 253; vb.), bu halkın adının "barak" adlı köpek cinsiyle ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak bazı araştırmacıların sözcüğün kökünde 'köpek', 'kurt', 'pars' gibi bir hayvan adı aramaları anlaşılır görünse de; biz **Barak** özel adına (onim) kaynaklık eden **barak** cins adının (apelyatif) DLT'te geçen ve sözlükçüler tarafından tekrarlanan anlamının orijinal anlam olmadığı, dolayısıyla söz konusu anlamı merkeze alan köken (etimolojik) açıklamaların da doğru olmadığı fikrindeyiz. Aynı şekilde, "barak" cinsi köpeklerin hızlı koşmasını dikkate alarak sözcüğün kökenini "bar-" eylemine dayandıran görüşün de doğru olamayacağı kanaatindeyiz.

Kaşgarlı'nın yaşadığı dönemde Türk halklarının tek bir lehçe konuşmadığını bizzat Kaşgarlı'nın verdiği bilgilerden, kitabın başlığından ve içeriğinden anlamaktayız. Buna bağlı olarak bir sözcüğün anlamına yönelik Kaşgarlı'nın verdiği bilgiyi, o sözcüğün orijinal anlamı diye kabul edip Türk lehçelerinin hepsine teşmil etmek hatalı bir yaklaşımdır. Bu sebeple hakkında şüpheye düşülen bir sözcüğün daha eski biçim ve

anlamını tespitte, mutlaka sözcüğün günümüz Türk lehçelerindeki biçim ve anlamlarının da nazarda tutulması yerinde olacaktır.

Bir tür adı olarak "barak", Kazakçada 'uzun, sık tüylü deve' anlamına gelir; yine bu sözcükten {+çA} ekiyle türediği anlaşılan **barakşa** (< barak +ça genel Türkçede /ç/ sesi Kazakçada /ş/ olur) 'barak kilime benzer olan' anlamına gelir (Kaliyev & Bizikov, Vd. 2011: 719), ki bu durumda buradaki *barak* sözcüğünün bir tür 'kilim' anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Nogay lehçesinde **barak** 'bir bitki türünün adı' olarak tespit edilmiştir (Bulgarova 1999: 139). Türkmen lehçesinde ise, **barak/sakarbalak** 'alnı sakar, rengi kara su kuşu anlamına gelir (Türkmen Dilining Sözlügi 1962: 575). Türkiye Türkçesinde sözcük 'bir cins tüylü av köpeği' anlamının yanı sıra 'tüylü, kıllı çuha' anlamında da tespit edilmiştir (Türkçe Sözlük 2019: 253). Bu anlamlar etimoloji sözlüklerinde, sözcüğün orijinal anlamına yönelik verilen açıklamanın sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira 'köpek', 'deve', 'kilim', 'bitki', 'kuş', 'çuha' birbirinden çok farklı varlıklar olup sözcüğün bu anlamlarının 'köpek' anlamından genişlediğini izah etmek mümkün görünmemektedir.

Biz yukarıda farklı lehçelerde 'köpek', 'deve', 'kilim', 'bir bitki türü', 'bir kuş türü' anlamlarına gelen **barak** sözcüklerinin birbirleriyle ilişkili olmakla birlikte, sözcüğün orijinal anlamının 'bir cins uzun tüylü köpek' olmadığı görüşündeyiz. Bize göre **barak** sözcüğünün **orijinal anlamı**, Kırgız lehçesi (Yudahin 1965: 109) ve Başkurt lehçesi (Başkort Teleneng Hüzlege 1993: 115) gibi kimi lehçelerde halen yaşayan 'uzun, sık tüylü/kıllı' anlamıdır. Bu noktada, haklı olarak "Peki nasıl oldu da sözcük lehçelerde, 'köpek', 'deve', 'kilim', 'bir kuş türü', 'bir bitki türü' 'çuha' anlamlarını kazandı?" sorusu akla gelebilir. Bunu, dilde sıklıkla karşılaştığımız sıfat tamlamalarının adlaşmış sıfata dönüşmesiyle açıklayabiliriz. Örneğin "akıllı çocuk" yerine "akıllı", "güzel kız" yerine sadece "güzel"; "zengin adam" yerine kısaca "zengin" denilmesi gibi, dilde yüzlerce, binlerce örnek bulunabilir. Barak sözcüğünde de buna benzer bir dil hadisesinin yaşandığı görülmektedir. Esasen günümüzde de, bu sözcüğün sıfat tamlaması yapısında kullanıldığına örnekler gösterebiliriz: Örneğin Kazak lehçesinde, **barak jündi** 'uzun, sık tüylü', **barak it** 'tüyleri uzun, çok tüylü it', **barak kilem** 'uzun tüylü yün kilim', **barak sakal** ' uzun, sık sakal', **barak ayu** 'uzun kılları olan ayı' (Radlov 1911: 719-720) şeklinde sıfat tamlamaları bulunmaktadır. Bu örneklere Kırgız lehçesinden **barak kulak at** 'kulağı tüylü at' tamlamasını da ekleyebiliriz (Yudahin 1965: 109). Bunlara Radlov'un "Kirgiz" [yani Kazak] lehçesinden derlediği 'sık yünlü koyun' anlamına gelen **barak koy** tamlamasını (Radlov 1911: 1477) da dahil edebiliriz.

Dikkatli bir gözle değerlendirildiğinde bu örneklerdeki "barak" sözcüğünün esasen "uzun, sık tüylü" anlamına gelen bir sıfat olduğu görülecektir. Uzun tüylü köpeğin bulunduğu bir coğrafyada **barak it** tamlaması zamanla dilde ekonomi ilkesine uygun olarak "it" bileşenin düşmesiyle kısalarak (barak it > barak 'uzun tüylü it') adlaşmış sıfata dönüşürken (DLT'te, Türkiye Türkçesinde ve Kırım Tatarcasında vb. olduğu gibi); uzun, sık tüyleri olan devenin yaşadığı bir coğrafyada, (Kazakçada olduğu gibi) aynı gelişimle (barak tüye > barak 'uzun, sık tüylü deve) **barak** biçimini alabilir. Tıpkı bu örneklerde olduğu gibi; uzun sık tüylü olması sebebiyle bir tür bitki, uzun tüylü bir kuş, uzun tüylü bir kilim ya da çuha aynı dil olayı ile kısalarak "**barak"** şeklini alabilir.

Sözcüğün morfolojik yapısına gelince: Artık işlerliğini kaybetmiş olan {+Ak}ekinin sözcüğe tam olarak ne anlam kattığını tahmin etmek güç olsa da (bkz. Erdal 1991: 40-44), sözcüğün Kaşgarlı'nın divanında 'büyük, iri' anlamında geçen "bar" ("bar yigde" 'büyük, iri iğde') sözcüğünden (Kaşgarlı 2006: 147) geliştiğini (**bar+ak > barak**) ve 'büyükçe' gibi bir anlama gelebileceğini değerlendirmekteyiz. Kanaatimizce uzun sık tüylü bir canlı ya da nesnenin büyük görünümü ile teklif ettiğimiz bu anlam arasındaki semantik ilişki görülebilmektedir.

Burada, kökadının koşutları olan **İt-Barak**, **Kıl-Barak** adlarına da değinmek yerinde olacaktır. Zeki Velidi Togan, Reşideddin'in Oğuznamesi'nde geçen Kıl-Barak adının çeşitli kaynaklarda görülen İt-Barak kökadı ile aynı olduğunu ifade etmektedir (Togan 1982: 24,89), ki bize göre de **Barak, İt-Barak** ve **Kıl-Barak** kökadları bir birinin koşutudur. Bu durumda aynı halkın niçin hem **Barak** hem **İt-Barak** hem de **Kıl-Barak** şeklinde adlandırıldığının bir izahı olmalıdır. Bizim bu konuda, biri zayıf olmakla birlikte, iki önermemiz bulunmaktadır.

İlk ve zayıf olanı, "barak" sözcüğünün yukarıda verilen apelyatif anlamıyla ilgilidir: Adlaşmış sıfata dönüşmek suretiyle farklı lehçe ve ağızlarda 'bir cins uzun tüylü köpek', 'uzun tüylü deve', 'uzun tüylü kilim', 'uzun tüylü bir kuş', 'uzun tüylü bir bitki', 'uzun yünlü koyun', vb. anlamlar kazandığı anlaşılan **barak** sözcüğü, bu farklı ağızların birbiriyle temas ettiği coğrafyalarda, anlam bulanıklığına neden olmuş olabilir. Bu anlam bulanıklığını aşabilmek için bir köpek türünü ifade eden "barak" sözcüğünü diğer anlama gelen "barak"lardan ayırmak için anlam yenileyici bir nitelemeye ihtiyaç duyularak "it-barak" denmiş olabilir ve bundan da "İt-Barak" kökadı gelişmiş olabilir. Ancak bu halkın izini taşıyan yeradlarının "İt-Barak" değil de "Barak / Baraklı" şeklinde karşımıza çıkması, kökadının daha eski ve asıl biçiminin "Barak" olduğunu göstermektedir ki, bu durum önermemizi oldukça zayıflatmaktadır.

Çok daha muhtemel gördüğümüz ikinci önerimiz ise, "it" niteleyicisinin "Barak" kökadına sonradan eklendiğidir. Buna göre "it" bileşeni, Barak halkını niteleyen metaforik bir sıfat olup 'saldırgan' anlamını ifade etmektedir. Oğuznamelerde İt-Beçene halkı için verilen bir bilgiyi buna delil göstermek mümkündür: Oğuznamelerde "Beçene" halkının Salur halkıyla beş altı nesildir düşman oldukları, onların sık sık Salurların topraklarına saldırdığı, hatta İt-Beçene hanı Toymaduk'un Salur hanının karısı Çaçaklı'yı kaçırdığı bilgisi verilmekte ve bu sebeple Salurların Beçene halkını "İt-Beçene" diye adlandırdığı anlatılmaktadır (Ebulgazi 1996: 168). Destanda, kaçırılan Çaçaklı'nın sonraki dönemde İt-Baraklardan satın alındığı, Toymaduk'un tecavüzüyle Çaçaklı'dan doğan çocuğa da Salurların İrek adını verdiği; "İrek", "Serek" gibi isimlerin ise, itlere ad olarak verildiği bilgisi kaydedilmektedir (s.215,216). Burada geçen "Toymaduk" ve "İrek" isimlerinin gerçek isimler olmayıp hikayenin içeriğine ve kahramanların kişiliklerine uygun olarak uydurulan lakap adlar olduğunu söyleyebiliriz ki, adbilimin, kişiadbilim sahasında bu tür isimlere yazınkişiadı (poeantroponim) denmektedir (Şahin 2015: 33). Söz konusu destanda gerek "Toymaduk" ve gerekse "İrek" adlarının destanın içeriği ve destan anlatıcısının olaylara bakış açısını yansıtacak şekilde seçildiği görülmektedir. Destanda, İt-Barakların hanı olan "Toymaduk"un adına 'açgözlü, it gibi saldırgan' anlamı yüklenirken İt-Barak hanının tecavüzünden doğan çocuğa "İrek" adı verilerek bu isme 'it yavrusu, itin küçüğü" anlamı yüklenmiştir. Bu da İt-Barak adındaki "it" bileşeninin anlamını izah eder niteliktedir. Bugün bile Türk

halklarında saldırgan insanlar için kullanılan en yaygın hakaret ifadesi "it" sözcüğüdür. Buna bağlı olarak Oğuznamelerde, *İt-Beçene* adına ilişkin verilen bu bilginin "İt-Barak" kökadındaki "it" bileşeninin izahı için de kullanılması yanlış bir yaklaşım olmayacaktır.

"Kıl-Barak" adına gelince: Buradaki "kıl" ögesi de kanaatimizce, yukarıda "it" niteleyicisinde olduğu gibi, "barak" sözcüğünün apelyatif ya da onim olup olmadığına göre farklı izah edilebilir. Şayet "kıl" bileşeni, "barak" sözcüğüne, bu sözcük kökadına dönüşmeden önce eklenmişse, 'kıllı köpek' anlamında köpeğin bir türü; dolayısıyla Barakların totem hayvanını betimleyen bir unsur olarak düşünmek mümkündür. Buna, Radlov'un sözlüğünde, 'uzun yelesi ve kuyruğu olan saf kan at' anlamına gelen "kıl barak" (1911: 1477) ve Türkiye'nin bazı bölgelerinden derlenmiş olan 'uzun tüylü, koşucu bir av köpeği' anlamındaki "kıl barak" (Sümer 1959: 369n) adlarını delil gösterebiliriz. Ancak bu önermenin zayıf bir ihtimal olduğunu da belirtmeliyiz. Bize göre daha güçlü ihtimal, "kıl" niteleyicisinin "barak" sözcüğüne, bu sözcüğün kökadına dönüştükten sonra eklendiği fikridir. Bu durumda "kıl", Barakların bir sıfatı olarak 'kıllı Baraklar', 'pasaklı, pis Baraklar' anlamında kullanılmış olmalıdır. "kıl barak" ifadesinin bu yönde kullanımları tespit edilmiştir: Evliya Çelebi Seyahatnamesinde *"... Bu karyeye gelirken Varvar Alî Paşa askerinde kıl barakdan âdemleri {temâşâ etdim}, deryâ-misâl asker ammâ gûyâ cemâpûr askeri gibi derme ve çatma hoş-nişîn askerdir."* cümlesinde (Evliya Çelebi 1998: 234), "kıl barak" sözcüğünün anlamı açık değilse de iyi bir anlam içermediği anlaşılmaktadır. Yine, bugün hala Anadolu'nun çeşitli yörelerinde (Ör. Orta Anadolu bölgesinde, Kayseri'de) kullanılan "kılbarak", "kıllıbarak" ifadesi, 'pis, pasaklı' insanlar için kullanılan bir hakaret sözüdür. Bu sebeple biz, tıpkı "İt-Barak" adlandırmasında olduğu gibi ("Kıl-Barak" adlandırmasının kökadlıyeradlarında bulunmayışını dikkate alarak), "Kıl-Barak" biçiminin de "Barak" kökadı oluştuktan sonra gelişen bir dış adlandırma olduğu; "kıl" bileşeninin ise, Barakları olumsuz anlamda ('pis, pasaklı') niteleyen bir sıfat olarak kullanıldığı fikrindeyiz.

Sonuç olarak söz konusu halkın adı olarak karşımıza çıkan koşutlardan **İt-Barak** ('it, saldırgan Barak') ve **Kıl-Barak** ('pis, kirli Barak'), bu halkı sevmeyen kişi ve halklar tarafından kullanılan dış adlandırmalardır. **Barak** ise, "barak it" ('uzun ve çok tüylü köpek') tamlamasından kısalarak adlaşmış sıfata dönüşmüş; daha sonra özelleşerek (onimisation) kökadına dönüşmüş bir addır. Gerek iç ve gerekse dış adlandırma olarak yaygın şekilde kullanılan budur.

2. Yeradlarında Baraklar ve Barakların Anayurdu Üzerine Değerlendirmeler

2.1. Yeradlarında Baraklar

2.1.1. Anadolu ve Rumeli Dışındaki İzleri

Barakların izini taşıyan yeradlarının en yoğun bulunduğu bölgelerden biri, Orta Asya'nın en güneyinde bulunan Afganistan'dır. Kabil'in kuzeyinde, **Barak** biçiminde 2 ve güneyinde **Barak** ve **Baraki** (Farsça 'Baraklar', 'Barak bölgesi' demektir) biçiminde olmak üzere toplam 4 yerleşim adı; İran'ın Güney Horasan bölgesinde, (Günabad şehrinin 75 mil kuzeydoğusunda) **Barakuh** (< barak + kuh 'dağ') adındaki yerleşim birimi ve bu yerleşim biriminin 210 mil kadar güneyinde yine dağlık bir bölgede bulunan **Barak** yerleşim adları (www.google.earth, Erişim:30.9.2021); Özbekistan'ın Semerkant

iline bağlı Nurota ve Hatirçi ilçelerine bağlı iki (ikisi de **Barak** biçiminde) ve İştihon ilçesine bağlı bir (**Barakkişlok**), toplamda 3 köy (Karayev 1978: 33); Kazakistan'ın kuzeyinde Akmola vilayetinde, ikisi köy (**Barakbay**, **Barakköl**), biri istasyon adı (**Barakköl**) olmak üzere 3 yeradı (Januzak 2009: 96), bu kökadının izini taşımaktadır. Başkurdistan'da biri kuzeyde (Meçetli ilçesi), diğeri güneyde (Ziançura ilçesi) iki dağ adı **Baraktaw** adını taşımaktadır. Sözlüğü Hazırlayanlar, bu dağın antropotoponim (kişiadlıyeradı) olabileceğini ifade etmişlerse de (Kamalov & Şakurov 2002: 42) dağ adının Barak halkının izini taşıyan bir kökadlıyeradı olduğuna bizce şüphe yoktur. Yeradlarında bu boyun izinin en yoğun takip edilebildiği bölgelerden biri de Kırım'dır. Kırım'ın Ruslar tarafından işgali sonrasında sistematik şekilde kıyıma uğrayan Türk yeradları arasında Barakların izini taşıyan yeradları da bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Simferopol ili Kadıköy ilçesinde bulunan **Barak Eli** adlı (1948'de Baraki olarak değiştirilir ve Urozajnoye'ye dahil edilir) yerleşimdir. İkincisi, **Barak-göl(ü)** / **Barak-köl(ü)** adıyla geçen yerleşim birimi olup 1948'de adı Nanikovo olarak değiştirilmiştir. Üçüncüsü Feodosiya (Kefe) ili Parpach ilçesinde bulunan **Baraq** adlı yerleşim birimi olup aynı şekilde adı 1948'de Sinicino olarak değiştirilmiştir. Dördüncüsü, Perekop ili Yanay ("Janai") ilçesinde bulunan ve tarihi belgelerde **Biryaçe, Biryatsçe, Barat, Baraç** adlarıyla geçen, Tatar nüfusun 1865'te terk etmesiyle Rus kolonisine dönüşen yerleşim birimidir. 1948'de yakınlarında bulunan Karaç (1998 haritalarında Kolsky olarak anılan) ile birleştirilerek Kaaraç-Baraç şeklinde anılan yerleşim birimi şimdi Soloncovoye olarak anılmaktadır. Yankowski bu adı Barak ile birleştirir ve bu adın küçültme eki (+ç) almış biçimi olduğunu değerlendirir (2006: 279,282). Barak adına Romanya'nın Prahova vilayetinde eski bir köy adında da (Baracesci biçiminde) rastlanmıştır (Rásonyi 1969: 212). Barak adıyla oluşturulmuş yeradlarının görüldüğü bir başka coğrafya da Karaçay-Çerkesya Özerk Cumhuriyeti'dir: Urupsk ilçesinde (Şçelkanka'nın batısında) bulunan **Barak-tav** adı da bu kökadının izini taşımaktadır. Dağ adının anlam açıklamasını yapan Bulgarova, "barak" sözcüğünün 1. 'tüylü, kıllı', 2. 'bir bitki adı' anlamına geldiğini ancak dağ adının Barak kökadından da gelmiş olabileceğini kaydetmiştir (Bulgaraova 1999:139) ki, bize göre de doğrusu budur.

2.1.2. Anadolu ve Rumeli Yeradlarındaki İzleri

Barakların adını taşıyan yeradlarının en yoğun görüldüğü bölge Anadolu ve özellikle Rumeli'dir. Bugün Anadolu'da önemli sayıda Barak adını taşıyan yerleşim adı tespit edilebilmektedir. www.google.com uygulaması yardımıyla tespit edebildiğimiz yerleşim adları şunlardır: **Barak** (Keskin / Kırıkkale), **Barakobası** (Keskin / Kırıkkale), **Baraklı** (Delice / Kırıkkale); **Baraklı** (Sarıkaya / Yozgat), **Baraklı** (Keles / Bursa), **Aşağıbaraklı** (Keles / Bursa), **Barakfakih** (Kestel / Bursa); **Baraklı** (Evciler / Afyonkarahisar); **Belbarak** (Hacıbektaş /Nevşehir), **Aşağıbarak** (Hacıbektaş / Nevşehir); **Yukarıbaraklı** (Taşova / Amasya), **Özbaraklı** (Taşova / Amasya), **Barak** (Şahinbey / Gaziantep), **Yeşilbarak**, **Sahil Barak** (Kaş / Antalya).

Osmanlı tahrirlerinde geçen yeradları tarandığında Barakların Anadolu ve Rumeli'deki varlığı daha çarpıcı bir şekilde kendini göstermektedir: 2013 yılında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından, 1514-1550 yıllarına ait tahrirler dikkate alınarak hazırlanmış olan *Osmanlı Yer Adları* (OYS) isimli 2 ciltlik listede, Barak kökadının izini taşıdığını düşündüğümüz yerdları şunlardır:

Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletlerindekiler: Barak (Osmancık kz. [kazası] Osmancık n. [nahiyesi]de k. [karye]); **Barak** (Karahisar-ı Şarki kz., Şiryan n.'de karye); **Barak** (Ayntab kz., Telbaşir n.'de mz. [mezra]); **Barak** (Karaisalı kz., Hacılı n.'de mz.); **Baraklar** (Karahisar-ı Şarki kz., Şiryan n.'de mz.); **Baraklı** (Amasya kz., Akdağ n.'de k.); **Baraklı** (Hüdavendigar l. [liva], Göl kz.'da k.); **Baraklı** (Bozok kz., Kanak-ı Bala n.'de k.); **Barakmusa** (Akşehir l., Ilgun kz.'da k.); **Barakü'l-Basal** (Şam livası, Kerek-i Nuh n.'de k.); **İbnü'l-Barak** (Şam kz., Mezabil mah.'de zeamet); **Baraklı/Kulaklı** (Nif kz.'da k.); **Şeyhbarak/Yavani** (Kars kz., Gösteren n.'de k.); **Baraklı/Budaklı** (Hudavendigar l., Kite kz.'da k.). (OYS 2013: 195,670).

Rumeli Eyaletindekiler ise şunlardır: Baraklı/Azizli (Dimetoka kz.'da k.); **Barakcılar** (Yörükan-ı Selanik'te k.); **Barakkovanlığı** (Silistre kz.'da k.); **Baraklar** (Paşa l.'da k.); **Baraklar** (Paşa l., Tatarbazarı kz.'da k.); **Baraklar** (Yörükan-ı Selanik'te k.); **Baraklar/Elvanoğlu/Uzunışık** (Silistre kz.'da k.); **Baraklı** (Alasonya kz.'da k.); **Baraklı** (Tırhala l., Çatalca kz.'da karye); **Baraklı** (Paşa l., Dimetoka kz.'da k.) **Baraklı** (Paşa l., Florina kz.'da k.); **Baraklı** (Slistre l., Rusikasrı kz.'da k.); **Baraklı** (Paşa l., Timurhisarı kz.'da k.); **Baraklı** (Yörükan-ı Kocacık'ta karye); **Baraklı** (Yörükan-ı Naldöken'de karye); **Baraklı** (Yörükan-ı Ofçabolu'da k.); **Baraklı** (Yörükan-ı Selanik'te k.); **Baraklı/Bezci** (Tırhala l., Çatalca kz.'da k.); **Baraklı/Çerkoviçe** (Çatalca kz. Dömeke n.'de k.); **Baraklı/Brovoyofça** (İştib kz., Nogoriçe n.'de k.); **Baraklı/Havlı** (Ilıca kz. Dubniçe n.'da k.); **Baraklı** (Çatalca kz., Dömeke n., Akkeçili k.'de mahalle adı); **Baraklı** (Dimetoka kz.'da mz.); **Baraklılıca** (Yörükan-ı Ofçabolu'da k.); **Baraklılıcası** (Çirmen kz.'da k.); **Baraklı/Bezci** (Çatalca kz.'da k.); **Hacıbaraklı** (Yörükan-ı Selanik'te k.); **Hacıbaraklı/Seğidci** (Yenişehir kz.'da k.); **Baraklı/Havlı** (Ilıca kz., Dubniçe n.'de k.); **Küçük Barakcı** (Vize l., Hayrabolu kz.'da k.). (OYS 2013: 110).

Görüleceği üzere Barakların izi en kuzeyde Başkurt ve Kazakistan'ın Akmola Vilayetinde tespit edilebilmektedir. Buradan bir kol güneye doğru inerek Özbekistan'ın Semerkant ili civarında ve Afganistan'ın doğusunda Kabil civarında ve Afganistan-İran sınırında Güney Horosan'da yoğunlaşırken güney batıya doğru yönelen ikinci kol Romanya, Macaristan ve Kırım'a doğru ilerlemektedir. Anadolu'nun ve Rumeli'de gayet yoğun iz bırakan Barakların önemli bir kitlesinin de bu coğrafyaya geldiği anlaşılmaktadır.

Barakların izini taşıyan yeradlarının hangi coğrafyalarda görüldüğü kadar hangi coğrafyalarda görülmediği de onların anayurdunu tespit açısından önemlidir: Yeradları sözlüklerinden hareketle yaptığımız taramalarda Altay Özerk Cumhuriyeti (Malçanova 1979), Tıva (Ondar 2004), Şor (Starkov & Starkova 2001), Hakas (Yakovleviç 1995) gibi Güney Sibirya bölgelerinde, Yakutistan'da (Syülbe 1985), Moğolistan'da (Şagdar 1987), Doğu Türkistan'da (Sabit & Nasir 1994), Kırgızistan'da (Umurzakov 1988), Türkmensitan'da (Ataniyazov 1994), Azerbaycan'da (Aliyeva & Maşadiyeva 2007), Güney Azerbaycan'da (Hacıyeva 2008), Irak Türkmen bölgesinde (Kevseroğlu 2012), Barakların izine rastlanamamıştır.

2.2. Barakların Ana Yurdu

Türk Dünyası'nın en güneyinde, Kabil'in (Afganistan) güney ve kuzeyinde, İran'ın Güney Horasan bölgesinde, Özbekistan'ın Semerkant civarında, Kazakistan'ın Akmola eyaletinde, Başkurdistan'ın güney ve kuzeyinde, Kırım'da, Romanya'da ve son olarak Karaçay-Çerkes özerk bölgesi yeradlarında görülmektedir. Bahsettiğimiz hat üzerinde, önemli sayıda Barak adıyla oluşmuş yeradlarına rastlanırken, Türkmenistan, Azerbaycan ve Güney Azerbaycan (İran) yeradlarında bu halkın izine rastlanmamaktadır. Bu veriler incelendiğinde, Barakların izini taşıyan yeradlarının yayılış istikametini, bir pergelin iki koluna benzetmek mümkündür. Pergel ayaklarının birleşim noktası Kazakistan'ın orta kuzey ve Başkurdistan bölgesidir. Bu coğrafya, Baraklar ve onların ülkeleri hakkında bilgiler veren tarihi kaynaklara da uygun düşmektedir. Nitekim, Reşideddin'in Oğuz Kağan Destanı'nda İt-Barak/Kıl-Barak ülkesinden "dünyanın karanlık tarafında" diye bahsedilmekte ve Oğuz Kağan'ın onlarla savaştığı yerin İdil nehrinin yukarı kısımları olduğu (hikayede "Atil" olarak anılmaktadır) anlaşılmaktadır (Togan 1982: 25-27,49). Oğuz Kağan Destanı'nı değerlendirdiği makalesinde Sümer, İt-Barakların ülkesini, "İtil'in ötesinde Karanlıklar ülkesine yakın yerler" diyerek (1959: 369) bu bölgeleri işaret etmektedir. Carpini de "köpek başlıların" ülkesini "Bascart"ların kuzeyinde bulunan Somoyedlerin de kuzeyine yerleştirir (Ligeti 1986: 95) ki, yine aynı bölgeyi (Yukarı İdil-Ural) işaret etmektedir.

Ebulgazi Bahadır Han, Reşideddin'den farklı olarak İt Barak halkının yurdunu Tankut (Tibet)-Hindistan dolaylarında, yüksek dağlarda göstermektedir (Ebulgazi 1996: 132). Bize göre Ebulgazi'nin bahsettiği bu Baraklar, Afganistan'da Farsça konuşan ve kendilerine 'Baraklar' anlamına gelen Baraki ya da Barakzoy denilen halk ya da bunların daha güneye Hindistan tarafına inmiş olması muhtemel koludur.

Carpini ve Reşiddeddin zamanında değilse bile (Zira Carpini ve Reşideddin'in Baraklar ve onların ülkesine yönelik verdikleri bilgiler destan ve rivayetlere dayalıdır.), XIII. yy. öncesinde, Barakların anayurdunun Yukarı İdil-Ural bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Her ne sebeple göç etmişlerse, bunların bir kitlesinin Semerkant (Özbekistan), Kabil (Afganistan) hattı ile güneye; bir başka kitlesinin de batı-güneybatı yönünde ilerleyerek Macaristan, Romanya ve Kırım'a ve muhtemelen buradan Karadeniz kıyısından, Batum üzerinden Anadolu'ya girdikleri söylenebilir. XVI. yy.'ın ilk yarısına ait Osmanlı yeradlarından hareketle Anadolu ve Rumeli'deki görünümleri değerlendirildiğinde, Anadolu'ya gelen Barakların büyük kısmının Balkanlara yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Anadolu yeradlarında söz konusu halk adıyla şekillenen 14 yeradına karşılık bu sayının Rumeli'de 30 olması kanaatimizce bununun bir göstergesidir. Bu durumda, XVII. yy.'ın sonlarında Horasan'dan Anadolu'ya gelen, önce Yozgat'a yerleştirilen, ardından Rakka dolaylarına sürgün edilen Barakların, bu bölgeye en son gelen Barak topluluğu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Barak adının anlamı ve Barakların izini taşıyan kökadlarının tespitine yönelik olarak yapılan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır. Barak adı, asıl anlamı "uzun kıllı, tüylü" anlamına gelen bir sıfattan gelişmiştir. *Barak it, barak koy, barak kilem, barak at vb.*

tamlamalar içerisinde kullanılan bu sıfat, ***barak it*** örneğinde tamlanan ögesini kaybetmek suretiyle, önce 'uzun tüylü it' anlamında **barak** şekline, daha sonra da özelleşerek **Barak** kökadına ('Barak halkı') dönüşmüştür. Bazı kaynaklarda Barak adının koşutu olarak geçen İt-Barak ve Kıl-Barak kullanımları ise, bu halkın düşmanları tarafından verilen bir dış adlandırma olup İt-Barak 'İt gibi saldırgan Barak', Kıl-Barak ise, 'Pis, pasaklı Barak' anlamında ortaya çıkmış olmalıdır.

Çalışmada Barak uruğunun izlerini taşıyan kökadları da araştırılmış; Barakların izlerini taşıyan yeradları Türkistan'ın en güneyinde, Afganistan'ın Kabil şehrinin güney ve kuzey bölgelerinde, İran'ın Güney Horosan bölgesinde, Özbekistan'ın Semerkant civarında, Kazakistan'ın Akmola eyaletinde, Başkurdistan'ın güney ve kuzeyinde, Kırım'da ve Karaçay-Çerkes özerk bölgesinde kümeler halinde tespit edilmiştir. Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de de, bu kökadının izini taşıyan çok sayıda yerleşim adı tespit edilmiştir. Bahsedilen hat üzerinde, önemli sayıda Barak adıyla oluşmuş yeradlarına rastlanırken, Hazar civarında, örneğin Türkmenistan'da, Azerbaycan'da ve Güney Azerbaycan bölgesinde (İran) bu boyun izlerine rastlanamamıştır. Elde edilen bu veriler, tarihi kaynaklarda Baraklar hakkında verilen bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, Barakların anayurdunun Türkmen coğrafyası (Azerbaycan, Türkmenistan, Hazar Civarı, Kuzey Horasan) değil, Kuzey Kazakistan ile Başkurdistan'ı içine alan Tatar/Kıpçak bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Öyle görünüyor ki, buradan bir grup Semerkant (Özbekistan), Kabil (Afganistan), Güney Horasan (İran) hattı ile güneye inerken; diğer bir kitle güneybatıya doğru ilerleyerek Doğu Avrupa ve Kırım bölgesine ve muhtemelen buradan Karadeniz kıyısından Anadolu'ya giriş yapmış olmalıdır.

Tartışma

Makalenin ortaya koyduğu sonuç (Barakların Tatar oluşu), XIII. yy. sonlarında İlhanlılar sarayında yüksek makama ve saygıya erişen ve yaptıklarıyla tipik bir kamdan, baksıdan farklı olmayan büyük mutasavvıf **Barak Baba**'nın (Rásony 1993: 33) adı ve mensubiyeti konusunu tartışmaya açacak niteliktedir. Acaba Barak Baba, zannedildiği gibi (Kalafat 2012: 49,68), Koyun Baba, Horoz Baba, Kurt Baba, v.b örneklerde olduğu gibi, hayvan ata mitiyle mi ilgilidir; yoksa mensup olduğu boy, Baraklar olduğu için mi böyle adlandırılmıştır?

Barak Babayla ilgili anlatılarda onun "Barak" adını almasında şeyhine gösterdiği sadakatin etkili olduğu kayıtlıdır. Manzumeye göre, şeyhinin kusmuğunu yediği için şeyhi ona "Sen benim barağımsın" ('sen benim köpeğimsin' anlamında) demiş ve bu sebeple onun adı "Barak Baba" kalmıştır. Biz bu anlatının şüpheyle karşılanması gerektiğini düşünüyoruz. Bize göre, şeyhin adının "Barak Baba" olmasında onun mensup olduğu boy adı etkili olmuştur. Elbette şeyhin Baraklara, dolayısıyla Tatarlara mensup olduğuna dair elimizde kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak, manzumede buna dair küçük de olsa bazı işaretler bulunmaktdır: Örneğin, Barak Baba'nın şeyhi **Kırımlı**dır (Şeyh Sartuk el-Kırımî). Yine şeyhi vefat ettikten sonra "**Tatar** meliki Gazan'ın yanına gelir." (Koç 2018: 289). Buna dair başka bir işaret de, Abdullah Ali b. Kâşânî'nin Târîh-i Olcaytu adlı eserinde Barak Baba'nın son anlarıyla ilgili verilen bilgilerde gizlidir: Şeyh Barak, Olcaytu'nun huzuruna giderken Geylanlıların eline düşer

ve Geylanlılar ona "**Tatar Şeyhi** kendi ayağınla hoş geldin!" derler (Koç 2018: 145). Buradaki ifadelerden Şeyhin Tatar coğrafyasıyla yakın bir ilişki içinde olduğu ve kendisine "Tatar Şeyhi" dendiği anlaşılıyor ki bu önemlidir. Zira 1327'de ölen Dimişkî, Altın Orda çağında Kıpçak boylarını sıralarken, bunlar arasında Barak adını da zikretmektedir (Rásony 1993: 145). Bu bilgi, Barakların o dönemde Tatar/Kıpçak dünyasından kabul edildiklerine bir işarettir. Şüphesiz, gerek Barakların etnogenezi ve gerekse Barak Baba'nın mensubiyeti konusunda farklı bakış açılarıyla yapılacak ardıl çalışmalar meselenin aydınlatılmasında faydalı olacaktır.

Kaynakça

ALİYEVA, Rübabe; MAŞADİYEV, Kara; vd. (2007). *Azerbaycan Toponimlerinin Ensiklopedik Lüğati II*, Şark-Karb, Bakı.

ATANIYAZOV, Soltanşa (1994). *Şecere (Türkmeniŋ Nesil Daragtı)*, Turan-1, Aşgabat.

Başkort Teleneng Hüzlege I, Russkiy Yazık, Maskav 1993.

BULGAROVA, M. A. (1999). *Nogayskaya Toponimiya,* Stavropol'servisşkola, Stavropol'.

BUTANAYEV, V. Yakovleviç (1995). *Toponimiçeskiy Slovar (Xakassko-Minusinskogo kraya)*, Abakan.

CAFEROĞLU, Ahmet (1961). "Türk Onomastiğinde "Köpek" Kültü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Sayı: 188, s.1-11.

CLAUSON, S. Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish,* At the Clarendon Press, Oxford.

DOEFER, Gerhard (1965). Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

GARGAVETS, A. Nikolayeviç; USEYİNOV, S. Memetoviç (2002). *Krımskotatrsko-Russko-Ukrainskiy Slovar'*, Sonat, Simferopol.

EBULGAZİ, BAHADIR HAN (1996). *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Haz. Zuhal Kargı Ölmez, Simurg, Ankara.

ERDAL, Marsel (1991). *Old Turkic Word Formation (a Functional Approach to the Lexicon) I,* Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro, Ankara.

ERSOY, Ruhi (2009). *Sözlü Tarih folklor İlişkisi Baraklar Örneği*, Akçağ Yayınları, Ankara.

ERZİNCAN, Emre (2017). *Oğuznamelerde ve Kuzey Avrupa Mitik Anlatılarında İt-Barak Halkı*, Ege Üni SBE (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir.

EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZILLÎ (1998). *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî II. Kitap (Haz.* Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı), 1. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

HACIYEVA, Qalibe (2008). *Cenubi Azerbaycan Toponimleri*, Elm Neşriyatı, Bakı.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar-I (1453-1650),* TTK Yayınları, Ankara.

İNAN, Abdülkadir (1987). *Makaleler ve İncelemeler-I* (2. Baskı), TTK Yayınları, Ankara.

İNAYET, Alimcan (2013). "Türklerde Köpek Kültü Var mıydı?", *Yalım Kaya Bitigi (Osman Fikri Sertkaya Armağanı)*, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları, 2013, s. 335-344.

JANKOWSKİ, Henryk (2006). *A Historical-Etiymological Dictionary of Pre-Russian Habitation Names of The Crimea,* Brill, Leiden-Boston.

JANUZAK, Telgoja (2009). *Jer-Su Atavlarınıŋ Anıktamalıgı*, Arıs, Almatı.

KALAFAT, Yaşar (2019). *Türk Mitolojisinde Kurt*, Berikan Yayınevi, Ankara.

KALKAN, Mustafa (2006). *Kırgızlar ve Kazaklar,* Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

KAMALOV, A. A. (2002). Şakurov, R. Z., vd., *Slovar' Toponimov Respubliki Başkortostan,* Kitap, Ufa.

KARATAYEV, Olcabay (2003). *Kırgız Etnonimder Sözdügü*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üni. Yayınları, Bişkek.

KARAYEV, S. (1978). *Geografik Nomlar Ma'nosi*, "Üzbekistan", Taşkent.

KAŞGARLI MAHMUT (2006), *Divanü Lügati't Türk-I*, çev. Besim Atalay, TDK Yayınları, Ankara.

Kazak Edebiy Tiliniŋ Sözdigi II., (Hazırlayan: Kaliyev G., Bizakov S., vd.), Devir, Almatı 2011.
KEVSEROĞLU, Necat (2012). *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Fuzuli Basım ve Yayın Matbası, Kerkük.
KOÇ, Mustafa (2018), "Eski Anadolu Türkçesi Karışık Dilli Metinlerinden Barak Baba Manzumesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.28 (2018), s.281-300.
LIGETI, L. (1986). *Bilinmeyen İç Asya* (Çeviren: Sadrettin Karatay), TDK Yayınları, Ankara.
MOLÇANOVA, O. Tihanovna (1979). *Toponimiçeskiy Slovar' Gornogo Altaya*, Altayskogo Knijnogo İzdatel'stva, Gorno-Altaysk.
ONDAR, Biçenmaa Kırgısovna (2004). *Toponimiçeskiy Slovar' Tuvı*, İzdatel'stvo Hakasskogo Gosudarstvennogo Universiteta im. N. F. Kantanova. Abakan.
Osmanlı Yer Adları I -Rumeli Eyaleti 1514-1550-, (Yay. Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: Ankara 2013.
Osmanlı Yer Adları II, -Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri (1530-1556)-, (Yay. Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun, Abdullah Sivridağ), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü: Ankara 2013.
ÖGEL, Bahaeddin (1993). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), I. Cilt (2. Baskı), TTK Yayınları, Ankara.
RADLOV, V. V. (1911). *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* (IV/2), Akademi Nauk, S.-Peterburg.
RÁSONYI, L. (1969). "Kuman Özel Adları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl: 1966-1969, s. 77-144.
RÁSONI, L. (1993). *Tarihte Türklük* (3.Baskı), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
SABİT, Abdurişit; NASİR, Turdi (1994), *Hanzuçe-Uygurçe Şincaŋ Yer Namliri luğati*, Urimçi: Şinjcan Halk Naşriyati.
SÜMER, Faruk (1959). "Oğuzlar'a Ait Destansı Mahiyetde Eserler, I. Reşidüddin Oğuznâmesi", *DTCF Dergisi*, C. 17/S. 3-4, s. 359-389.
SÜMER, Faruk (1999). *OĞUZLAR (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
STARKOV, G. Petroviç., STARKOVA, Ye. (2001). Ivanovna, *Slovar' po Geografii i Toponimike Gornoy Şorii*, Taştagol.
ŞAGDAR, Ş. (1978). *Mongolın Gazar Zuyn Neriyn Tovç Tol' Biçig*, BHMAU, Ulaanbaatar.
ŞAHİN, Ali (1962). *Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar*, TTK Yayınları, Ankara.
ŞAHİN, İbrahim (2015). *Adbilim*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
SYÜLBE Bagdarın (1985). *Toponimika Yakutii, Yakutskoye Knijnoye İzdatel'stvo*, Yakutsk.
TANYOL, Cahit (1952). "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları (1)", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 2/S.7, s. 71-108.
TANYOL, Cahit (1953). "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları (2)", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 2/S.8, s. 126-135.
TANYOL, Cahit (1954). "Baraklarda Örf ve Adet Araştırmaları (3)", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 2/S.9, s. 67-96.
TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I*, Simurg, İstanbul-Wien.
TOGAN Z. Velidi (1982). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Yayınları, İstanbul.
Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara 2019.
Türkmen Dilining Sözlügi, (Redaktör: M. Ya. Hamzayev), İzdatel'stvo Akademii Nauk, Aşkabad 1962.
UMURZAKOV, S. U, vd. (1988). *Slovar' Geografiçeskih Nazvaniy Kirgizskoy SSR*, İzdatel'stvo İlim, Frunze.
WHITE, Gordon D. (1991). *Myths of The Dog-Men*, Chicago Press, London.
YUDAHİN, K. K. (1965). *Kırgızca-Orusça Sözdük*, Sovetskaya Entsiklopediya Basması, Moskva.